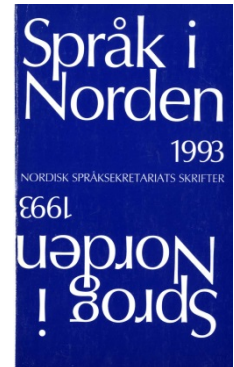

Sprog i Norden

Titel: Återinvandrade elevers problem i modersmålet
Forfatter: Irmeli Pääkkönen
Kilde: Sprog i Norden, 1993, s. 69-79
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Återinvandrade elevers problem i modersmålet

Av Irmeli Pääkkönen

1. Modersmålsprovet i studentexamen

Avsikten med denna artikel är att granska de svårigheter som barn till finskspråkiga återinvandrare möter då de deltar i modersmålsprovet i studentexamen. I dag är modersmålsprovet i Finland uppdelat i två delar. I det ena provet skall eleven utgå från det skriftliga material som tilldelats honom; här bör han ta i beaktande både själva materialet samt instruktionerna som medföljer. Utöver detta skall han också beakta en färdigt given rubrik eller en rubrik han själv formulerat. Här är det alltså även fråga om läsförståelse. I det andra provet ges för det mesta 14 valfria uppsatsrubriker. Det prov som ger bättre vitsord avgör elevens slutliga vitsord i modersmålsprovet.

Uppsatsen bör vara skriven på felfri sakprosa eller på ett estetiskt njutbart språk. Här tillämpas de språkriktighetskriterier som gäller för god prosa. Man fäster också vikt vid rent formella kriterier, som hur skribenten använder skrivtecken samt hur han bildar sammansatta ord. Skribentens ordval bör vara mångsidigt och exakt. Likaså skall syntaxen och syftningarna vara korrekta. Ett gott vitsord förutsätter att den språkliga strukturen ligger på en hög nivå. Modersmålsprovet i studentexamen är med andra ord ett rätt krävande prov. Den höga kravnivån kan i viss mån försvaras med att studentprovet i vårt tvåspråkiga land utgör en del av den s.k. officiella språkkunskapen som krävs vid besättandet av många statliga tjänster. I Finland kan man delta i modersmålsprovet på antingen finska eller svenska. Det för naturligtvis med sig svårigheter om eleven skall skriva provet på ett språk som varken är hans hemspråk, eller än värre: inte mer än delvis är hans bildningsspråk.

Studentuppsatsen bedöms enligt poängskalan 40—99. Poänggränserna för respektive vitsord kan variera något från år till år. Våren 1992 såg poänggränserna ut på följande sätt:

- 88.— laudatur
- 80—87 magna cum laude approbatur
- 70—79 cum laude approbatur
- 63—69 lubenter approbatur
- 55—62 approbatur
- 54 improbatur.

En elev som fått under 55 poäng i provet blev alltså inte godkänd.

2. Återinvandrarna

Varje år deltar ca 25 000 elever i studentexamen i Finland. Våren 1992 deltog sammanlagt 24 101 elever i modersmålsprovet i finska i studentexamen. Bland dessa elever finner vi flera vars språkliga bakgrund är långtifrån entydig. Genom en grovindelning kan dessa elever delas upp i följande tre grupper:

- 1) Barn till utländska föräldrar. Hemspråket är något annat språk än finska. I det material jag haft tillgång till hade tre av eleverna i sista klassen japanska som modersmål, tre hade vietnamkinesiska, en swahili, en tamil, en ungerska, samt några engelska som modersmål. Till denna grupp hänförs sig även flyktingbarn. Hit hör också sådana barn som tillbringat sin barndom utomlands p.g.a. att den ena föräldern är utländsk. En intressant grupp bildar några enstaka estniska elever. Det att finskan och estniskan är släktspråk gör att de estniska skribenternas språkfel kulminerar just i skillnaderna språken emellan. Det finns bara ett fåtal fallgröpar av den här sorten, men dessa fel är desto mer svårutrotade. Även samerna måste delta i studentexamen på ett språk som inte är deras modersmål. De har däremot under hela sin skolgång använt finska i skolan, och de kunde därför också hänföras till grupp 2.
- 2) Finlandssvenskar vars hemspråk är svenska, men som av en eller annan orsak valt att delta i studentexamen på finska. De har således gått i en finsk skola, vissa elever bara en del av sin skolgång.
- 3) Återinvandrare som vuxit upp i ett nästan eller fullständigt finskt hem, men är födda utomlands, eller som när de var

barn flyttat utomlands med sin familj. Till denna grupp hänför sig personer med den mest brokiga språkliga bakgrund. En av eleverna talade finska hemma, hade gått ett par—tre år i svensk skola, sedan fem år i en engelsk skola i Polen, och tre år engelsk skola i Kina. För en sådan elev är det säkert svårare att delta i en finsk studentexamen än för en som gått i finsk skola hela sitt liv. Däremot har eleven antagligen nått en andlig mognad som en som bott hela sitt liv på den finländska landsbygden knappast uppnått.

Majoriteten av återinvandrarna är dock de med svenska som språklig bakgrund. De finskspråkiga föräldrarna har flyttat till ett arbete i Sverige, och det kan hända att barnet är fött där. Barndomen har ofta varit tvåspråkig: hemma har barnet talat finska, medan lekkamraterna talat svenska. Den språkliga balansen mellan svenskan och finskan är högst individuell; det beror helt på hurdana språkliga impulser barnet får hemma, hur många finskspråkiga lekkamrater barnet haft i sin hemmiljö, hur täta kontakterna har varit till hemlandet etc. Barnet har fått gå i svensk skola, trots att hemspråksundervisning i finska getts i relativt stor omfattning. Familjen har sedan flyttat tillbaka till Finland, och barnet har varit tvunget att gå i finsk skola, eftersom man i synnerhet i norra och östra Finland inte har svensk-språkiga skolor. Det enda svenskspråkiga gymnasiet som finns i norra Finland ligger i Uleåborg. En stor del av eleverna där är barn till återinvandrare.

Erkki Virta har i sin artikel *Psykologiska perspektiv på tvåspråkigheten* (1988) undersökt återinvandrarelevernas språkliga identitet. Det har visat sig att många av eleverna har problem med sin språkliga identitet. De är varken finskspråkiga eller svenskspråkiga finländare. De kan närmast kallas svenska invandrare. Det här är en språklig minoritet som sällan nämns, och Virta menar att i synnerhet högstadiel elever saknar en språklig identitetsmodell. Många av dessa elever går i en finlandssvensk skola och blir finlandssvenskar. (Virta 1988: 204—205.) Återinvandrare som bor i norra Finland har dock sällan denna möjlighet till språklig identitet. De som bor i Övertorneå, Pello eller Rovaniemi eller en annan kommun i Norra Finland är hänvisade till att gå i finsk skola, och under de

annars också tunga gymnasieåren försöka finna en ny språklig identitetsmodell.

Under åren 1946—1982 flyttade ca 467 000 finländare till Sverige. Livligast var utflyttningen i slutet av 1960-talet och på 1970-talet. År 1970 var ett rekordår; då flyttade hela 41 538 finländare till Sverige. (Pynnönen 1991.) De flesta som sökte sig till den svenska arbetsmarknaden kom från de stora städerna i södra Finland (Helsingfors, Tammerfors, Lahtis, Åbo) eller från Österbotten och norra Finland. Av dessa utvandrare har 215 000 flyttat tillbaka till Finland mellan åren 1946 och 1982. (Nesser 1986: 13—14.) Många av de återinvandrare som deltog i studentexamen våren 1992 är barn till dem som på jakt efter arbete flyttade till Sverige på 1970-talet. Större delen av familjerna stannade i Sverige för gott och bildar i dag en sverigefinsk minoritet.

3. Materialet

De elever som deltar i modersmålsprovet på ett annat språk än sitt modersmål särbehandlas av studentexamensnämnden. I allmänhet går det till så att elevens egen lärare är den första som går igenom provet. En s.k. censor i studentexamensnämnden granskar därefter provet. Elevens egen lärare meddelar på provpappret, eller på ett bifogat papper, att eleven har ett annat modersmål än finska. Elevens egen lärare är naturligtvis den person som är mest insatt i elevens olika skeden. I de allmänna anvisningar som är riktade till studentexamensnämnden sägs det att «Ifall undervisningsspråket i skolan (finska eller svenska) inte är elevens eget modersmål eller bildningsspråk, bör läraren bifoga en kort utredning till modersmålsprovet där han redogör för elevens hemspråk och skolspråk». (Ylioppilasaineita 1992:197.) Utan att ha fått uppgift om det märker studentexamensnämndens censor ibland själv att elevens text har influenser från ett främmande språk. I detta fall skall censorn själv göra en anteckning på provpappret om sin iakttagelse. Prov som är författade av elever med ett annat modersmål än finska läses också av en ordinarie medlem i studentexamensnämnden. Detta förfarings sätt är nödvändigt för att nämnden skall kunna förenhetliga bedömningen av de prov som denna specialgrupp skrivit.

Mitt eget material består av tolv elever som flyttat tillbaka från Sverige, en elev från Norge, samt en elev som gått såväl i svensk som i engelsk skola innan han flyttade tillbaka till Finland. Eleverna i undersökningsgruppen är sammanlagt fjorton stycken. Antalet kan verka lågt, men jag ville granska en så enhetlig grupp som möjligt. Jag undersökte skribenterna individuellt, inte statistiskt. Vi skall senare se att materialet krävde att jag gick tillväga på detta sätt. Kontrollgruppen utgjordes av elva återinvandrare som hade finska som modersmål och som gått i skola utomlands, de flesta i engelsk skola. De hade med sina föräldrar tillbringat tre år i USA, fem år i Canada, eller motsvarande i Österrike och Irak. Den här gruppen skiljer sig på flera sätt från återinvandrarna som bott i Sverige.

I tabellen nedan ser vi de vitsord eleverna i undersökningsgruppen fått i modersmålsprovet. Det bättre vitsordet står först. Jag har inte ändrat namnen p.g.a. att de alla är mycket vanliga finska namn. För säkerhets skull har jag dock ändrat på namnens och hemkommunernas inbördes ordning.

Pojkarna:	Ari (N)	Enontekis	50, 47
	Jari	Åbo	57, 55
	Jani I (E)	Helsingfors	63, 57
	Pasi	Pello	50, 50
	Janne	Raumo	53, 50
	Kimmo	Kittfall	60, —
	Marko	Haapajärvi	45, 45
	Jani II	Övertorneå	67, 55
Flickorna:	Anne	Kajana	57, 57
	Virve	Reisjärvi	75, 67
	Marika	Övertorneå	80, 70
	Marita	Övertorneå	87, 87
	Pia	Torneå	67, 60
	Nina	Raumo	63, 60

N = elev som gått grundskolan i Norge;

E = Helsingforspojke som gått i svensk och i engelsk skola

Skribenternas hemkommuner visar att långt över hälften av dessa återinvandrarelever kommer från norra Finland eller Österbotten. Bara fyra stycken kommer från södra Finland; en

från Helsingfors, en från Åbo och två från Raumo. Dessa siffror korrelerar med det jag nämnde tidigare om att utvandarna under 1960—70-talet främst kom från norra Finland. Tabellen visar att dessa elevers vitsord ligger långt under medeltalet. Gränsen för en godkänd prestation i modersmålsprovet var 55 poäng. Sålunda blev fyra av återinvandrarelevorna underkända i provet. Våren 1992 var medeltalet i modersmålsprovet 78,7, medan återinvandrarernas var 63,6. Medeltalet för återinvandrarpojkar var 55,6 (i hela landet 76,7). Medeltalet för flickorna var 71,5 (i hela landet 80,1). Bland flickorna fanns det en som fått vitsordet cum laude och två som fått magna cum laude. Bland de pojkar som fått godkänt vitsord hade alla fått vitsordet approbatur, utom Jani II som fått lubenter approbatur. Ingen av eleverna fick vitsordet laudatur. Den som kom närmast var Marita vars bägge prov låg på gränsen till laudatur (87 poäng). Då man ser på de dåliga prestationerna måste man dock ta hänsyn till en faktor som kanske förvränger undersökningsresultatet en aning. En återinvandrarelev som gjort bra ifrån sig i modersmålsprovet har inte nödvändigtvis en kommentar i sitt provpapper om sin språkliga bakgrund. Att informera om elevens språkliga bakgrund är nödvändigt bara om vitsordet ligger på gränsen till godkänt. Vissa återinvandrarelever som behärskar finska bra syns således inte i mitt material. Detta faktum kan naturligtvis ha bidragit till återinvandrarelevornas låga medeltal i modersmålsprovet.

Medeltalet för eleverna i kontrollgruppen såg alldeles annorlunda ut. De flesta i denna grupp hade gått i engelsk skola.

Pojkarna:	Jonni	Helsingfors	95, 95
	Iipo	Helsingfors	80, —
	Petri I	Helsingfors	65, 57
	Petri II	Åbo	70, 70
Flickorna:	Mervi	Helsingfors	88, 85
	Sirpa	Helsingfors	89, 88
	Suvi	Helsingfors	88, 79
	Tanja	Helsingfors	70, 69
	Anna	Helsingfors	80, 69
	Katriina	Helsingfors	80, 75
	Maria	Björneborg	57, 57

Nio av de här eleverna har Helsingfors som sin hemort. De två övriga har varsin industriort (Åbo, Björneborg) som sin hemkommun. Kontrollgruppens medeltal är 78,4. Om vi i denna grupp räknar med enbart dem som gått i engelsk skola blir medeltalet så pass högt som 83,8. Det är ett medeltal som är betydligt högre än medeltalet i hela landet. Vad beror det på att de Helsingfors elever som gått i engelsk skola fått betydligt högre vitsord än återinvandrarna från norra Finland? De texter som den förra gruppen presterat visade inga som helst tecken på inflytande från ett främmande språk. De fel som påträffades var de samma som också andra elever gjorde sig skyldiga till. Språket kunde tvärtom vara mångsidigare och innehållet så rikt att dessa elever fick högsta vitsord. Flera år i engelskspråkig skola tycks inte ha försvagat elevernas finska. Om vi skulle veta vilket språk dessa elever fått sin elementarundervisning på, skulle vi kanske kunna klarlägga något om dessa elevers sätt att bevara sitt modersmål.

Vi kan inte dra några som helst slutsatser om att eleverna från norra Finland skulle vara mer utvecklade eller obegåvade än sina jämnåriga. Den svaga och medelmåttiga framgången står otvivelaktigt att finna i den dåliga språkkunskapen, och språket fjättrar ju i viss mån också tanken. För återinvandrar eleven tar det en oproportionerligt stor tid av provtiden att sitta och fundera på språkliga problem.

Återinvandrarna från norra Finland är dock ingen enhetlig grupp. De språkliga impulser eleven fått i sin hemmiljö varierar mycket, och är högst individuella. Elevernas språkliga färdigheter kan ha påverkats av om barnets båda föräldrar jobbat, om de kanske jobbat i skift, om den ena föräldern haft möjlighet att vara hemma med barnet för att lära det finska etc. En faktor som starkt påverkar elevens språkliga färdigheter är föräldrarnas inställning till det finska språket. Om familjen från början tänkt stanna i Sverige kan det hända att föräldrarna menat att det är viktigare att barnet lär sig svenska, och sålunda har finskan kommit i skymundan. Det här är den information jag fått. Det är dock omöjligt att få information om vilken inverkan undervisningens kvalitet och kvantitet haft på elevens finska. Däremot är det möjligt att

jämföra antalet undervisningstimmar med antalet timmar i Finland.

Allting tyder på att längden på skolgången utomlands inte påverkar modersmålsvitsordet negativt. Eftersom längden inte verkar ha någon större inverkan, kan man kanske å andra sidan dra slutsatsen att det dåliga resultatet i modersmålsprovet härrör från att eleven fått sina primärkunskaper i skolan på ett annat språk än modersmålet.

4. Tidigare forskning

Man har inte i Finland forskat så mycket kring barns tvåspråkighet och återinvandrabarns språk. Forskaren J. Korkiasaari har publicerat en undersökning om hur återinvandrabarn anpassat sig (Paluuoppilaiden sopeutumisesta, Åbo 1986). I sin undersökning Språkbruk och språkutveckling i skolan har Jan Anward bl.a. undersökt skillnaderna mellan tal- och skriftspråk hos eleverna. Förutom dessa undersökningar har jag haft hjälp av några publikationer som utkommit via föreningen för tillämpad språkvetenskap, ASLA. Anne Nessers undersökning «Se oli kurja käya koulusa». Bruket av inre och yttre lokalkasus i sverigefinska skolbarns språk, har jag också haft nytta av i min egen undersökning. Den tidigare forskningen har dock koncentrerats kring de språkproblem som yngre barn möter. Återinflyttade elevers språkproblem har mig veterligen inte undersökts tidigare.

Modersmålsprovet i studentexamen mäter elevens skriftliga färdigheter. För att få ett högt vitsord bör eleven behärska sitt modersmål så bra, att språket kan beskrivas som mångfaldigt och rikt. Den språkliga formen och syntaxen bör vara felfria, eleven bör använda skrivtecknen rätt, texten skall präglas av kohesion. Dessutom bör ordvalet vara mångsidigt och meningsrytmen njutbar. Dessutom får eleven gärna utnyttja allitteration och allusion i sin text. Den stilen skribenten valt bör följas konsekvent. Eftersom många återinvandrare enbart använt det finska språket muntligt inverkar naturligtvis detta på deras modersmålsprov. Finskans textkohesion t.ex. kan vara nog så svår för en elev som enbart talat finska. I återinvandrarernas uppsatser kan man notera tydliga influenser från talspråket.

Eleverna behärskar inte det skrivna språket på samma sätt som det talade. De elever som fått de lägsta vitsorden inleder ofta sina meningar på ett talspråksmässigt sätt. Sedan blir de tvungna att rätta meningen under textens gång, varvid syntaxen ofta blir felaktig. Uppsatsen blir med andra ord skrivet talspråk. Den finskundervisning eleven fått utomlands har oftast koncentrerat sig kring den talade finskan. Eleven kan ofta i svenskan skilja på talat och skrivet språk, men när han skall lära sig skillnaderna i finskan måste han lära sig ett helt nytt normsystem.

Nedan presenterar jag fel och avvikelser från standardspråket som återinvandrareleverna gjort i sina uppsatser. De här felen har lärarna och censorerna i allmänhet markerat, och dessa har uppenbart inverkat på de låga vitsorden.

4.1 Rättsskrivning och skrivtecken

Det har gjorts flera undersökningar om rättstavningsfelen i studentuppsatserna (t.ex. Aejmelaeus 1972, Pirttikoski 1983, se även Pääkkönen 1985). Kommateringsfelen utgör ungefär hälften av alla rättstavningsfel som görs i studentuppsatserna. Också i återinvandrarnas uppsatser är kommateringsfelen uppenbara. Felen förekommer oftare i deras uppsatser än i de enspråkiga. De finska eleverna gör sig för det mesta skyldiga till småfel då de skiljer åt två bisatser genom ett kommatecken. Återinvandrareleverna å sin sida placerar ofta ut kommatecken för att skilja åt olika satsdelar. Det här beror säkert på skillnaderna i principerna för kommatering i svenskan och finskan. I svenskan använder man sig liksom i engelskan av s.k. pauskommatering, medan man i finskan (och tyskan) använder sig av grammatisk kommatering. På andra plats bland skrivfelen kommer stavningsfel vid sammansatta ord. Dessa fel utgör tillsammans en fjärdedel av alla felen i uppsatserna. Återinvandrarna gör många fel i sammansatta ord, men felen är på intet sätt originella.

Det anses allmänt att finsk rättstavning är enkel p.g.a finskans fonematiska karaktär. De flesta felen i uppsatserna utgörs nämligen av stavningsfel vid lånord, förkortningsfel och fel i sifferuttryck. Finsk rättstavning innebär inte i allmänhet några

större problem för en finskspråkig person. Här skiljer sig finskans rättstavning starkt från t.ex. engelskans.

4.2 Morfologi

I de texter jag undersökt hittade jag väldigt få sådana fel som gäller själva morfologin. Ordformerna tycks alltså inte vålla återinvandran några större problem.

4.3 Ordval

Man kan förvänta sig att en elev som har ofullständiga kunskaper i finska också har ett torftigare ordförråd. Jag har inte gjort några statistiska uträkningar angående ordfrekvenser och dylikt, men intuitivt känner man vilka elever som har problem med sitt ordförråd. I deras texter blir det lätt så att något ord «fastnar». Skribenten använder sig upprepade gånger av ett ord (eller avledningar av det), utan att kunna finna synonymer eller andra uttryckssätt för det.

Ordvalet i de undersökta uppsatserna präglas av talspråkligheter framför allt i fråga om ordval och fraser. En del elever har haft problem med ordens betydelse, och använt orden fel. Ibland har eleven haft problem med att bilda sammansatta ord.

4.4 Sats- och meningsbyggnad

Många av eleverna hade problem med possessivsuffixens syftningar och med subjektets och predikatets numeruskongruens. Nästan varje skribent gjorde fel i samband med possessivsuffixen.

5. Avslutning

De fel jag plockat ut ur återinvandrarelevnas uppsatser ger en antydan om elevernas bristande språkkunskaper i finska. Hur kunde man då få en uppfattning om deras språkfärdigheter? Vilka är texternas goda sidor?

Det bör genast konstateras att sådana språkliga medel som rytm, effektfulla och exakta uttryck, metaforer och allusioner bara förekommer hos några skribenter i undersökningsgruppen. Texterna känns helt enkelt inte angelägna för läsaren, vilket de bästa studentuppsatserna gör.

Å andra sidan bör man ta i beaktande att nivån på sakinnehållet och skribentens förmåga att använda språket inte korrelerar helt. Trots sina många stavnings- och syftningsfel förmår Ari ge en oförglömlig bild av ett fjällandskap. Annes uppsats sankar possessivsuffix och kongruens, men den appellerar ändå till läsaren med sitt djup och sin mognad.

I min undersökning observerade jag att varje skribent tycktes ha sina egna fel som han eller hon upprepade i sin uppsats. Virvas och Markos uppsatser hade starka influenser från tal-språket, Pasi, Pia och Nina hade ett begränsat och ensidigt ord-förråd etc. Bland elva uppsatser finns det endast två som kunde karakteriseras som mångproblematiska. Dessa elever har inte enbart problem med ett outvecklat språk. De tycks ha mycket lite erfarenhet av skrivet språk och är ovana vid systematiskt tankearbete.

Man unnar unga människor framgång. Det vore bra om återinvandrareleverna i min undersökningsgrupp kunde erbjudas språkligt stöd och språkliga övningar, så att de med sitt språk förmådde uttrycka sig klart, redigt och effektivt. Då skulle deras finska språk lättare och friare kunde tjäna deras tankar.